

СТОЈКА БОЈКОВСКА
ЛИЛЈАНА МИНОВА - ЃУРКОВА
ДИМИТАР ПАНДЕВ
ЖИВКО ЦВЕТКОВСКИ

ОПШТА
ГРАМАТИКА
НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

СТОЈКА БОЈКОВСКА
ДИМИТАР ПАНДЕВ

ЛИЛЈАНА МИНОВА-ЃУРКОВА
ЖИВКО ЦВЕТКОВСКИ

ОПШТА ГРАМАТИКА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

ПРОСВЕТНО ДЕЛО АД
СКОПЈЕ 2008

ИСТОРИСКИ РАЗВИТОК НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

- ▶ ПОЧЕТОЦИ НА СЛОВЕНСКАТА ПИСМЕНОСТ
- ▶ СТАРОСЛОВЕНСКИ АЗБУКИ
- ▶ СРЕДНОВЕКОВНИ КНИЖЕВНИ ШКОЛИ ВО МАКЕДОНИЈА
- ▶ МАКЕДОНСКАТА ВАРИЈАНТА НА ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК
- ▶ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО БАЛКАНСКИ ЈАЗИК
- ▶ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД XIV ДО XVIII ВЕК

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО СЕМЕЈСТВОТО НА (ЈУЖНО)СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ

Според историскиот развитоќ, македонскиот јазик спаѓа во семејството на словенските јазичи.

Во науката за јазикот, јазичите се групирани во јазични семејства, врз основа на меѓусебната сродност, односно врз основа на нивното заедничко потекло. Тоа подразбира дека јазичите што му припаѓаат на исто јазично семејство историски се развиле од еден заеднички прајазик.

Така, словенските јазичи водат потекло од еден заеднички прајазик, кој во науката се нарекува прасловенски (општословенски) јазик.

Прасловенскиот јазик, пак, води потекло од постариот праиндоевропски јазик.

Сите јазичи што водат потекло од праиндоевропскиот, значи и сите словенски јазичи, му припаѓаат на големото семејство индоевропски јазичи. Ова семејство опфаќа голем број јазичи што се зборувале во Европа и во Азија, а денес се распространети и на другите континенти во светот.

Денес, јазичите што спаѓаат во семејството на словенските јазичи заземаат широка територија на европскиот континент и образуваат три групи јазичи:

- јужнословенска група јазичи, во која покрај македонскиот, спаѓаат бугарскиот, српскиот, хрватскиот и словенечкиот;
- источнословенска група јазичи, во која спаѓаат рускиот, белорускиот и украинскиот и
- западнословенска група јазичи во која спаѓаат полскиот, чешкиот, словачкиот, долнолужичкиот, горнолужичкиот и кашупскиот.

При ваквото групирање, освен јазични, се земаат предвид и територијални и историско-културни критериуми.

Во периодот по 1990 година при изделувањето на посебните јазичи особено се наложува и општественополитичкиот критериум.

Така, од поранешниот српскохрватски јазик денес се изделени два посебни стандардни јазика: српскиот и хрватскиот (а се изделуваат, како јазици на општествената средина, со свои особености и бошњачки и црногорски). Меѓу западнорловенските јазици како стандарден јазик во најново време се јавува и кашупскиот јазик, кој имал статус на дијалект на полскиот јазик.

Територијалниот критериум тргнува од географската поврзаност, историско-културниот ги има предвид контактите меѓу народите во минатото, а општествено-политичкиот критериум – употребата на стандардниот јазик во дадена општествена заедница (држава) во сите сфери на јавното општење.

Источнорловенската и западнорловенската група јазици меѓусебно граничат, додека јужнорловенската група јазици е одделена од нив преку други јазици (германскиот, унгарскиот и романскиот).

Јужнорловенската група јазици се дели на две подгрупи:

- источнојужнорловенска (македонскиот, бугарскиот) и
- западнојужнорловенска (српскиот, хрватскиот и словенечкиот).

Историски, во групата на јужнорловенските јазици спаѓа и старорловенскиот, кој претставувал прв литературен (стандарден) јазик за сите словенски народи. Во групата на западнорловенски јазици во минатото спаѓал и полапскиот јазик, кој во текот на историјата бил асимилиран од соседните јазици, пред сè, од германскиот. Полапскиот јазик немал своја писменост.

Современите словенски јазици покажуваат голема сличност во граматичката структура, во лексиката и во фонетиката. Тоа се објаснува со нивното потекло од заедничкиот прајазик и со заедничкиот живот во минатото. Сличностите се позабележителни меѓу јазиците од иста група. Од друга страна, разликите меѓу нив се должат на нивниот посебен и самостоен историски развиток.

Македонскиот јазик покажува повеќе заеднички особености со другите словенски јазици и тоа најмногу во фонетиката, во лексиката и во зборообразувањето.

Со јужнорловенските јазици, македонскиот јазик покажува поголем број заеднички особености кои, освен на заедничкото потекло, се должат и на непосредните врски.

Со бугарскиот, како источнојужнорловенски јазик, македонскиот покажува сличност во граматиката, во отсуството на посебни падежни

форми кои се карактеристични за другите словенски јазици, но битно се разликува во фонетиката (според изговорот на гласовите и акцентот), како и во лексиката.

Родените зборувачи на еден словенски јазик без поголеми тешкотии лесно можат да разберат и да совладаат друг словенски јазик, пред сè, поради големиот број заеднички зборови. Некои од нив речиси се исти во сите словенски јазици (на пример: *лиџа, мед, сила, нос, овца, риба*) а некои се разликуваат, пред сè, поради историски промени во изговорот (на пример: *сон, ден, ред, маж, свер свеќа, меѓа, земја*).

Во словенските јазици има и заеднички зборови што се среќаваат и во другите индоевропски јазици. Тие ја одразуваат заедничката духовна и материјалната култура во минатото.

Такви се, на пример, зборовите што ги означуваат поимите: *мајка, џаџко, брајџ, сестџра, вода, дрво, нов, мој, два, џејџ, сум* и други.

Писмото, исто така, е важна особеност на современите словенски јазици. Со кирилица се пишуваат македонскиот, српскиот, бугарскиот, рускиот, украинскиот и белорускиот (српскиот, освен со кирилица, се пишува и со латиница). Секоја од овие азбуки е национална, зашто има свои препознатливи букви. Така, буквите *ќ, џ* и *ѕ* се особеност на македонската кирилица.

Другите словенски јазици се пишуваат со латиница, но за карактеристичните словенски гласови се употребуваат посебни букви.

Меѓу словенските јазици македонскиот јазик се одликува со одделни особености кои не се среќаваат во другите словенски јазици, на пример:

- третосложниот акцент: *водџница, водџџаџџа*;
- наставката *-иџа* кај именките од среден род што завршуваат на *-е*: *џилиџа*;
- тројниот член кај именските форми: *човекоџџџ, човеков, човекон*;
- ист основен вокал кај сите глаголи во прво лице еднина сегашно време: *џлед-а-м, нос-а-м, јад-а-м*;
- глаголски конструкции со *има/нема* и глаголска придавка во среден род (*имам дојдено*) и други.

Приведуваме примери на зборови од другите словенски јазици кои се разликуваат од соодветните македонски зборови поради историски промени во изговорот:

бугарски:	сън	ден	рѣка	цвјат	нощ	межда
српски:	сан	дан	рука	цвет	ноћ	међа
хрватски:	san	dan	ruka,	cvijet	ноћ	međa
словенечки:	sen	den	roka	cvet	ноч	meja
руски:	сон	день	рука	цветок	ночь	межа
белоруски:	сон	ден	рука	цвет	ночь	межа
украински:	сон	ден	рука	цвѣт	ніч	межа
полски:	sen	dzien	ręka	kwiat	нос	miedza
чешки:	sen	den	ruka	květiny	нос	mez
словачки:	sen	den	ruka	kvetina	нос	medza
горнолуџички:	sen	dzen	ruka	kwet	нос	mjaza
долнолуџички:	sen	dzen	ruka	kwet	нос	mjeza

Преводите на текстот на *Оче наш* во различни словенски јазици, исто така, (во науката за јазикот) претставува основен пример за споредба на јазиците во светот. Спореди:

Македонски: Оче наш, кој си на небесата, да се свети името твое; да дојде царството твое; да биде волјата твоја, како на небото, така и на земјата; лебот наш насушен дај ни го денес и прости ни ги долговите наши, како што им ги проштеваме и ние на нашите должници; и не воведи нè во искушение, но избави нè од лукавиот.

Буџарски: Отче наш, којто си на небесата, да се свети Твоето име! Да дојде твоето царство, да бџде Твојата волја, както на небото, така и на земята. Дај ни днес ежедневниј хляб, и прости ни дџлговете, както и ние простихме на нашите дџлжници, и не ни вџвеждџ в изкушение, но избави ни от лукавия.

Срџски: Оче наш који си на небесима, да се свети име твоје. Да дође царство твоје, да буде воља твоја и на земљи као на небу; хлеб наш потребни дај нам данас; и опрости нам дугове наше као и ми што опраштамо дужницима својијем; и не наведи нас у напаст; но избави нас од зла.

Хрвајџски: Оџе naš, koji jesi na nebesima! Sveti se ime tvoje! Dođi kraljevstvo tvoje! Budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji! Kruh naš svagdanji daj nam danas! I otpusti nam duge naše, kako i mi otpuštamo dužnicima svojim! I ne uvedi nas u napast i izbavi nas od zla!

Руски: Отче наш, иже еси на небесех! Да святится имя твое, да приидет царствие твое, да будет воля твоя, яко на небеси и на земли, хлеб наш насушный дажд нам днес и остави нам долги наша, якоже и мы оставляем должником нашим. И не введи нас в искушение, но избави нас од лукавого.

Украински: Отче наш, що на неби, нехаї святится имя твое. Нехаї приїде царство твое. Нехаї буде воля твоя, як на неби так и на земли. Хліб наш щоденни даї нам соходнии. И прости нам довхи наши, як и ми прошаемо довжникам нашим. И не введи нас ў спокусу, а избави нас от лукавохо. Бо твое ест царство і сила і слава по вику.

Белоруски: Оіча наш, катори ещ у небе: свяцися имя твае. Прідзи валадарства твае. Будз воля твая, як на небе так и на зями. Хлеба нашага щодзеннага даї нам ценні. И адпуци нам грахи наши, як и мы адпуцаем виноватим нашим. И ні уводз нас ў спакусу, але збаў нас од злога. Твае бо ещ валадарства и сила и слава на веки вечни.

Полски: Ojczy nasz, któryś jest w niebie, święć się Imię Twoję przyjdź królestwo Twoje; bądź wola Twoja, jako w niebie, tak i na ziemi. Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj; I odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom; I nie wódz nas na pokuszenie, ale nas zbaw ode złego.

Чешки: Otče náš, který jsi na nebesích, posvět se jméno Tvě, přid' království Tvě, buď vůle Tva jako v nebi, tak i na zemi. Chlěb náš vezdejší dej nám dnes a odpusť nám viny naše, jakož i my odpouštáme vinníkům našim, i neuvod' nás v pokušení, ale zbav nás od zlého.

Словачки: Otče náš, ktorý si na nebesách, posväť sa meno Tvoje, príď kráľovstvo Tvoje, buď voľ'a Tvoja ako v nebi, tak i na zemi. Chlieb náš každodenný daj nam dnes, a odpusť nam naše viny, ako i my odpúšťame svojim vinníkom a neuvod' nas do pokušenia, ale zbav nás zlého.

Кашуїски: Wójce nasz, chteri jes v njebjesech, svjece se jimje twoje. Przindze krolestwo twoje. Będzie wolo twoja, jak v njebje tak na zemji. Chlewa naszego powszedniego daj nom dzis. A wódpusce nom nasze vjine, jak e me wódpuszczome naszym vjinovajcom. A njewdze nas na pokuszenie, ale nas zbavji wode zleho.

Горнолужички: Wótče náš, kiž sy w njebjesach, swjećene budź twoje mjeno; přińdź k nam twoje kralestwo; twoja wola so stań, jako na njebju, tak tež na zemi. Naš wšedny khlěb daj nam džens a wodaj nam naše wini, jako tež my wodawamy našim winikami; a njewjedź nas do spytowanja, ale wumóż nas wot zlého.

Долнолужички: *Wósc naš, kenž sy na njebju, huswěšone buži twójo mě; pśíz k nam twójo kralejstwo; twója wóla se stań, ako na njebju, tak tež na zemi. Naš wšědny klěb daj nam žins a wodaj nam naše winy, ako my wodawamy našym winikam; a njewjež nas do spytowanja, ale humóž nas wót zleho.*

Полайскиоѝ јазик не бил писмено фиксиран. Преводот на *Оче наш* го даваме во фонетска транскрипција:

Nos fader, ta tai jis va nebisai, sjota varda tuji jaima. Tuja rik koma. Tuja vila sinot, kok va nebisai, tok kak no zime. Nosej vesedanesna st aibe doj-nam dans. Un vitedoj-nam nos grex, kak moi vitedojime nosej gresnarum. Un ni brind oj nos ka farsukone, tai lozoi nos vit vesokag xaudag.

Овој јазик бил под изразито германско влијание. Обиди се да препознаеш некој германизам во текстот!

Блискоста меѓу словенските јазици може да биде причина и за неразбирање во меѓусебното општење. Така, некои зборови кои во македонскиот имаат едно значење, во други јазици имаат друго. Така, *вреден* на бугарски значи *шћейен*, *обичам* – *сакам*, *йочейен* – *йочи-йуван*, *часйен* – *йривайен*, а некои зборови се употребуваат и со други значења: *мед* – *бакар*, *верен* – *йочен*, *вилаца* – *виљушка*, *йруден* – *йежок* итн.

ПОЧЕТОЦИ НА СЛОВЕНСКАТА ПИСМЕНОСТ

Писменост на свој јазик Словените оформиле во втората половина на IX век. Со овој културен чин тие им се придружиле на народите со постара културна и писмена традиција на свој јазик (Евреите, Грците, Римјаните и други), ги достигнале нивните вредности и развиле своја оригинална литература.

Јазикот на словенската писменост се нарекувал словенски (*ѡзѣкъ словѣньскъ*), а во науката е познат под името **старословенски јазик**. Тој наоѓа своја писмена употреба кај сите словенски народи, во почетокот кај западните, во областа Моравија, кај јужните, во Бугарија (во Преславскиот центар) и во Македонија (во Охридскиот центар) за потоа да се рашири низ другите јужнословенски земји (Србија, Босна, Хрватска, Словенија) и кај источните Словени (во киевска Русија).

Во почетокот старословенскиот јазик имал ограничена функција. Тој бил јазик на црковните книги и на христијанската богослужба.

Јазикот со ваква функција се нарекува, исто така, јазик на култот или сакрален (свет) јазик и со него се предаваат поапстрактни религиозни поими и содржини. Со појавата на оригинални словенски литературни дела старословенскиот јазик ја проширува својата функција, станува јазик на литературата. Најголема заслуга за проширувањето на функционалноста на старословенскиот јазик има свети Климент Охридски.

Словенската писменост е заедничка за сите словенски народи; особено е карактеристична за православните, и го опфаќа периодот од средината на IX до крајот на XVIII век. Во поглед на писмената активност, таа опфаќа два периода:

- старословенски период (од средината на IX до крајот на XI век),
- црковнословенски период (од почетокот на XII век до крајот на XVIII век).

Старословенскиот период се карактеризира со употребата на старословенскиот јазик, како најстар словенски литературен јазик, единствен за сите словенски народи. Во науката, писмениот јазик од овој период се нарекува уште и старословенски канон. Тој обично се определува според стандардизираната (нормираната) употреба на двата ера њ и њ (*јор* и *јер*) и двете носовки ж и љ (големата носовка *он* и малата носовка *ен*), како и според други особености во фонетиката, во граматиката и во лексиката.

Еровите биле гласови со мошне краток изговор, а во изговорот на носовките се слушал носен призвук.

Црковнословенскиот период ја опфаќа употребата на единствениот литературен јазик преку посебни варијанти во одделните словенски земји.

Со името *старословенски јазик* се нагласува значењето на најстариот словенски литературен јазик. Тој има извонредно значење за проучување на историјата на македонскиот јазик и на другите словенски јазици. Без познавање на особеностите на старословенскиот јазик не може да се проучува историскиот развој на македонскиот јазик, како и на другите словенски јазици.

Во науката како старословенски се опфаќаат ракописите од IX до XI век, односно од започнувањето на Моравската мисија до потпаѓањето на Македонија под византиска власт (1037 год.). Тие

претставуваат превод од грчки на старословенски на главните црковни книги (евангелие, апостол, еухологиум, псалтир). Од времето на Моравската мисија не се зачувани одделни ракописи (зачуван е само еден подоцнежен чешко-моравски ракопис од 7 листа, Киевски листови, од втората половина на X век).

Најстарите зачувани ракописи на старословенски јазик потекнуваат од Македонија и во нив се одразени јазични особености својствени за македонските говори од тоа време.

Најзначајни меѓу нив се Зографското евангелие, Асемановото евангелие и Мариинското евангелие. Тие се пишувани со глаголица. Употребата на глаголицата се поврзува со дејноста на Охридската книжевна школа основана од Климент Охридски. Освен со глаголица, старословенските ракописи се пишувани и со кирилица. Најстарите кирилски ракописи се поврзани со Преславската книжевна школа во Бугарија. Кирилицата, исто така, почнува да се употребува и во Македонија и постепено ја истиснува глаголицата.

Зачувани записи пишувани во старословенскиот период на двете писма има и на камени плочи. Зачуван натпис на глаголица има на столбовите на црквата Свети Наум. На кирилица се напишани Самуиловата плоча, Варошкиот натпис, Битолската плоча и други.

Старословенскиот јазик станал предмет на научен интерес во XIX век.

Тој послужил како основа за една посебна наука: славистика или словенска филологија.

ОСНОВНИ ОСОБЕНОСТИ НА СТАРОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК

Старословенскиот јазик имал посложен фонолошки и граматички систем од современиот македонски јазик и од другите словенски јазици.

Вокалниот систем на старословенскиот јазик бил составен од единаесет самогласки. Освен петте самогласки што ги има во современиот македонски јазик (*a, e, u, o, y*) имал уште шест други карактеристични самогласки:

име	знак	изговор
јат	ѣ	широко <i>e</i>
јери	ѣ	средно <i>и</i>
голема носовка	ѣ	<i>o</i> со носов призвук
мала носовка	ѣ	<i>e</i> со носов призвук
јор	ѣ	полусамогласка меѓу <i>o</i> и <i>у</i>
јер	ѣ	полусамогласка меѓу <i>e</i> и <i>и</i>

Согласките *ш, ж, с, ц, ч* се изговарале меко, а *с, з, н, р, л* образувале двојки по мекост со соодветни меки согласки, на пример *н : н'*.

Старословенскиот јазик имал карактеристична структура на слогот: сите слогови биле отворени – завршувале на самогласка.

Граматицкиот систем на старословенскиот јазик значително се разликувал од системот на современиот македонски јазик според бројот на формите.

Со оваа своја особеност старословенскиот не се разликувал многу од прасловенскиот, како и од индоевропскиот јазик.

Многубројноста на формите особено е карактеристична за именските зборови кај кои се разликувале посебни падежни форми.

Под поимот *падеж* во граматиката се подразбираат посебни форми на именските зборови со кои се покажува нивниот однос спрема другите зборови во реченицата. Старословенскиот јазик разликувал седум падежи (номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив, инструментал и локатив) со кои се искажувале различни односи во реченицата.

Освен еднина и множина, старословенскиот јазик имал посебни форми за двоина и кај именските зборови и кај глаголот.

НАРОДНАТА (ДИЈАЛЕКТНАТА) ОСНОВА НА СТАРОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК

Како општословенски литературен јазик, старословенскиот јазик се употребувал на широка територија на словенските земји (од Егејско Море, Македонија, до Балтичко Море, и од Моравија до Русија).

Токму затоа, во науката не било лесно да се утврди народната основа на старословенскиот јазик. Имено, како литературен јазик тој бил нормиран и стандардизиран и не бил ист со својата народна основа.

Врз основа на изворите на словенската писменост (житијата на св. Кирил и св. Методиј и други), како и врз јазичните особености на старословенските споменици, во XIX век се поставени неколку теории за народната (дијалектната) основа на старословенскиот јазик, од кои најпознати се панонската и македонската теорија.

Панонската теорија во науката ја поставил Јернеј Копитар. Според оваа теорија се претпоставувало дека старословенскиот јазик имал панонска (односно панонско-моравска) дијалектна основа.

Со оваа теорија, всушност, се посочува територијата на која се изведувала и со која е поврзана Моравската мисија на светите браќа Кирил и Методиј.

Панонската теорија имала предвид одделни зборови од латинскиот и од германскиот јазик, како и одделни зборови карактеристични за јазикот на панонско-моравските Словени, што се среќавале во најстарите старословенски споменици. Некои од овие зборови и денес се употребуваат во одделни словенски јазици, па и во македонскиот. Такви се, на пример, *оцейѝ* позајмен од латинскиот, *ѝоѝ* од германскиот и други.

Оваа теорија ѝ отстапила местото на поуверливата македонска теорија за народната (дијалектната) основа на најстариот словенски литературен јазик. Денес, оваа теорија е општоприфатена во науката.

Македонската теорија ја поставил Ватрослав Јагиќ, а ја потврдил и ја докажал неговиот ученик Ватрослав Облак. Татковината на повеќето старословенски ракописи Ватрослав Јагиќ ја барал токму во Македонија. Поттикнат од проучувањата на својот учител за македонската дијалектна основа на старословенскиот јазик, Ватрослав Облак престојувал во јужна Македонија и ги проучувал говорите на селата од околината на Солун. Тој на самиот терен имал можност да ги слуша македонските говори од околината на Солун и да ги препознава во нив битните особености на старословенскиот јазик, кои и по десет века се зачувале во живиот народен изговор.

Јужномакедонските дијалекти се од особен интерес за науката. Тие се од решавачко значење за татковината на старословенскиот јазик.

Без вистинско познавање на јужномакедонските дијалекти, особено на дијалектот кој се зборува во околината на Солун, не било можно конечното решавање на прашањето за народната основа на старословенскиот јазик.

Основните гласовни особености на старословенските ракописи (различен изговор на две редуцирани самогласки *сънь* и *дънь* и изговор на две самогласки со носен призвук *рѣжа* и *чѣдо*) се основни особености и на јужномакедонските дијалекти: *сон* и *ден*, *ронка* и *чендо*.

Различниот изговор на еровите се препознава преку нивната различна замена *ъ* (*јор*) во *о* и *ь* (*јер*) во *е*. Оваа замена е карактеристична речиси за целата македонска јазична територија, па и за јужномакедонската.

Исто така, во јужномакедонските дијалекти сè уште се чува носовиот изговор во зборови од типот: *замѣ*, *дамѣ*, *ѣенѣ*, *чендо* (спореди во стандардниот јазик: *заб*, *даб*, *ѣеѣ*, *чедо*).

Со докажувањето на македонската теорија во науката се зголемил интересот за македонскиот јазик.

СТАРΟΣЛОВЕНСКИ АЗБУКИ

Старословенскиот јазик се пишува на две сосема различни азбуки: глаголица и кирилица.

Светите браќа Кирил и Методиј солидно ги владееле македонските говори што се зборувале во околината на Солун и совршено го знаеле изговорот на македонските гласови. Тоа му овозможило на свети Кирил да состави азбука според принципот за секој глас (фонема) да одговара посебна буква. Според изговорот на македонските гласови свети Кирил ги издвоил соодветните фонemi, па составил азбука од 38 букви. Секоја буква имала свое име, кое започнувало со гласот што се означувал со неа.

Имињата на буквите упатуваат на зборови од културната сфера на општење, па и на основната функција на старословенскиот како јазик на богослужбата. Освен гласовна вредност, буквите имале и бројна вредност.

Азбуката што ја составил свети Кирил во науката е позната под името глаголица.

Употребата на глаголицата се поврзува со Македонија. Со тоа словенската писменост во Македонија се поврзува со директните ученици на светите Кирил и Методиј и со нивната дејност во Моравија.

Глаголицата се смета за оригинално писмо, и според нацртите на буквите и според составот:

– иако покажува сличности, според нацртите на буквите таа битно се разликува и од грчкото и од другите постари писма, особено според нацртите за карактеристичните македонски гласови;

– според составот на буквите глаголицата била попрецизна дури и од грчкото писмо зашто подоследно бил применет принципот глас-буква. (Науката за писмото за оригинални и за самостојни ги смета сите азбуки во кои доследно се применува односот еден глас – една буква).

Освен глаголицата, и кирилицата е настаната во старословенскиот период, но се смета за малку подоцнежнo писмо. За разлика од глаголицата, има повеќе букви – 44. Таа е поблиска до грчкото писмо според нацртите на буквите за исти гласови: α – а, β – в, (алфа – а, вита – в) и според означувањето на бројната вредност.

Според нацртите на буквите за карактеристичните словенски гласови, таа се потпира врз глаголицата (ш – ш).

Употребата на кирилицата во овој период е особеност, пред сè, на писменоста во Преславската книжевна школа во Бугарија и се објаснува со силното византиско влијание врз бугарскиот двор. Во Македонија кирилицата поретко се употребувала.

Двете писма биле фонолошки и реално го одразувале живиот изговор на гласовите. Разликата во бројот на буквите се должи на употребата на знаци што означуваат два гласа во кирилицата њ, њ, њ, њ, ю (јен, јон, ја, је, ју) и на употребата на знаци за гласови што не биле својствени за старословенскиот јазик, а се употребувале исто во кирилицата во зборови преземени од грчкиот јазик: ψ (пси), ξ (кси).

Претпочитањето на глаголицата во Охридската книжевна школа и на кирилицата во Преславската е битна разликувачка особеност на старословенската писменост во Македонија и во Бугарија уште на самите почетоци на словенската писменост.

СРЕДНОВЕКОВНИ КНИЖЕВНИ ШКОЛИ ВО МАКЕДОНИЈА

Под средновековна книжевна школа се подразбира пообемна и подолготрајна книжевна дејност со заеднички јазични и правописни особености на одредена територија.

Средновековниот период во Македонија се карактеризира со дејноста на две книжевни школи: Охридската и Кратовската.

Охридската книжевна школа развила богата оригинална и препишувачка книжевна дејност во периодот од втората половина на IX век до средината на XIV век на поширока територија во југозападна Македонија. Таа е особено активна во самите почетоци на словенската писменост во Македонија преку просветителската дејност на нејзиниот основач и најистакнат претставник, свети Климент Охридски и неговиот следбеник, свети Наум Охридски, како и за време на Самуиловото царство.

Свети Климент Охридски е основоположник на словенската писменост и култура во Македонија.

Територијата на која дејствувала Охридската школа се поклопува со епископската област на свети Климент Охридски (на поширока територија во југозападна и централна Македонија), позната во науката под името Кутмичевица, а ракописите од оваа школа содржат јазични особености од западномакедонските говори. Најпознати меѓу нив се Добромировото евангелие, Болонскиот псалтир, Охридскиот апостол, Битолскиот триод, Македонското евангелие на поп Јован и други.

Оваа школа дала значаен придонес во оформувањето на народниот, на културниот и на јазичниот идентитет на Македонците.

Најважни особености на Охридската книжевна школа се задржувањето на глаголицата како единствено писмо, пред сè, во старословенскиот период и доследно продолжување на кирило-методијевската традиција.

Задржувањето на глаголицата е особеност на старословенскиот период. Поврзаноста на старословенските ракописи со Македонија и со дејноста на Охридската школа особено е нагласена во Асемановото евангелие. Овој ракопис содржи календар со имињата на сесловенските светители Кирил и Методиј и на свети Климент Охридски.

Доследното продолжување на кирило-методиевската традиција освен во старословенскиот период е особеност и на македонската варијанта на црковнословенскиот јазик.

Кратовската развила богата просветителска и преписувачка дејност во периодот од XII па сè до XVIII век во повеќе средновековни центри и манастири во северна и во Источна Македонија (околу градовите Кратово, Злетово и Крива Паланка, особено во Лесновскиот манастир, во Осоговскиот, во Карпинскиот, во манастирот Свети Прохор Пчински, во манастирот во Матејче и други). Нејзината книжевна дејност е поткрепена и со значајно учество на феудалните господари од тој крај. Таа се надоврзала на традициите на Охридската книжевна школа и придонесла за одржувањето на народниот, на културниот и на јазичниот идентитет на Македонците во услови на туѓа (византиска, бугарска, српска, турска) власт.

Кај преписувачите од Кратовската книжевна школа постоела јазична свест за почитување и за употреба на особеностите од Охридската книжевна школа. Тие, исто така, спонтано внесувале јазични особености од северните и од источните македонски говори. Најпознати ракописи од оваа школа се Вранешничкиот апостол, Радомировото евангелие, Лесновскиот паренезис, Карпинското евангелие и други.

Ракописите од Охридската и од Кратовската школа се совпаѓаат едни со други според повеќе правописни и јазични особености.

Заедничките правописни и јазични особености на ракописите од Охридската и од Кратовската книжевна школа ја претставуваат македонската варијанта на црковнословенскиот јазик.

МАКЕДОНСКАТА ВАРИЈАНТА НА ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК

Под варијанта на црковнословенскиот јазик се подразбира употребата на карактеристични правописни и јазични особености во ракописите пишувани на заедничкиот словенски литературен јазик на одредена територија. Овие особености биле одраз на народниот јазик на пишувачот и постепено се зацврстувале во преписувачката практика. Иако се малубројни, тие придонесуваат за прецизно разликување на црковнословенските ракописи според народната средина во која се настанати.

Македонската варијанта на црковнословенскиот јазик се одликува со редица препознатливи и лесно забележливи правописни и јазични особености со кои битно се разликува од другите варијанти на црковнословенскиот јазик (чешко-моравската, бугарската, руската, хрватската, српската и босанската, како и подоцнежната влашко-молдавска) настанати во другите словенски народни средини во кои се употребувал црковнословенскиот јазик како единствен литературен јазик.

Во јазичен поглед, ракописите од македонската варијанта се надоврзуваат на старословенските ракописи настанати во Македонија. Основна карактеристика на македонската варијанта на црковнословенскиот јазик е традиционалноста. Таа доаѓа до израз, пред сè, во писмото. Иако се случила промена во употребата на азбуката, и наместо глаголицата се наложила кирилицата, во македонските ракописи дури и во XIII век се среќаваат цели редови со глаголица. Пример за тоа е Битолскиот триод.

Во јазичен поглед, ракописите од македонската варијанта се надоврзуваат на старословенските ракописи според вокализацијата на еровите, а се одделуваат од нив според употребата на носовките.

Вокализација на еровите е гласовна промена со која полу-самогласките *jor* и *jer* во дадени позиции се заменуваат со самогласките *o* и *e* (надвор од овие позиции, на пример, редовно на крајот на зборот, еровите се губеле). Оваа особеност била одраз на живиот народен изговор и е типично македонска.

Основната правописна карактеристика на македонската варијанта е позната под името мешање на носовките. Имено, во македонските ракописи се наложува посебно регулирање на носовките зад меките согласки. Така, зад *ш, ж, ч, ц, s*, како и зад *ј* се пишувала голема носовка (**ж**) наместо мала (**А**), а зад *н', р', л', с'* се пишувала мала носовка наместо голема. Тоа се забележува во примерите: *жѣтва > жжѣтва*, *ѹѣдо > ѹждо*, *ѡзѣкъ > ѡзѣкъ*, *глаголѣ > глагола*. Оваа особеност е одразена во живиот народен изговор на зборовите: *јазик, јаѓула, јачмен* и други.

Македонската варијанта на црковнословенскиот јазик, исто така, се одликува и со редица други препознатливи особености, со кои се одликуваат македонските ракописи. Тоа значи дека според правописните и јазичните особености лесно може да се открие македонското потекло на кој било црковнословенски ракопис.

Народнојазичните елементи во средновековните македонски ракописи го покажуваат развојот на македонскиот јазик.

ПОЗНАЧАЈНИ МАКЕДОНСКИ СПОМЕНИЦИ				
X век	XI век	XII век	XIII век	XIV век
Самуилова плоча	Зографско евангелие	Добромирово евангелие	Болонски псалтир	Лесновски пролог
Варошки натпис	Мариинско евангелие	Охридски апостол	Орбелски триод	Лесновски паренезис
Натпис на столбовите на црквата Свети Наум	Асеманово евангелие	Слепченски апостол	Дечански псалтир	Хлудов паримејник
	Синајски псалтир	Битолски триод	Радомирово евангелие	
	Синајски сухологиум	Погодинов псалтир	Добрејшово евангелие	
	Бојански палимпсест		Македонско евангелие на поп Јован	
	Битолски натпис		Вранешнички апостол	

Задачи

1. Обиди се да го споредиш старословенскиот превод на Оче наш со преводот на стандарден македонски јазик (како и со преводите на другите словенски јазици):

СѢУЕ НАШЪ НЖЕ ЁСИ НА НБѢСИ. ДА СѢТИТЪ СѢ НМА ТВОЕ. ДА ПРИДЕТЪ ЦРѢСТВО ТВОЕ. ДА БЖДЕТ ВОЛЪ ТВОЪ. ЪКО НА НБѢСИ И НА ЗЕМИ. ХЛѢБЪ НАШЪ НАСЖЦЪНЫ ДАЖДЪ НАМЪ ДЪНЕС. И ОСТАВН НАМ ДЛЪГЪИ НАША. ЪКО И МЪН ОСТАВЛЪЕМЪ ДЛЪЖЪННОМЪ НАШНМЪ. И НЕ ВЪВЕДИ НАСЪ ВЪ НСКОУШЕННѢ. НЪ НЗБАВИ НЪН Ѡ ЛЖАВЛАГО. (Асеманово евангелие, Матеј 6,9)

Кои старословенски зборови лесно можеш да ги препознаеш?

Кои зборови ги нема во македонскиот, а ги има во другите словенски јазици?

2. Дадени се неколку старословенски зборови и нивниот превод на современ македонски јазик. Обиди се да ја објасниш разликата во нивното значење: *благъ* – добар, *годѣна* – час, *брань* – војна, *брашно* – храна, *дръжава* – сила, власт.

3. Која титула ја има свети Климент и со кој светец се поврзува неговото име во календарот на крајот од Асемановото евангелие:

Мѣсаца нюлнѣ ѿжѣ свѣтаго пантеленмона мжуеннка и свѣтаго свѣтителѣ отѣца нашего клнмента епнскаго велнускаго. (Внимавај: ѿжѣ е број.)

4. Како се претставени светите Кирил и Методиј (кои титули ги имаат) во календарот на Асемановото евангелие:

а. Мѣсаца того ѿ свѣтааго оца нашего кърнла фнлософа;

б. И памѣть оусьпенн прѣуьснааго оѣца нашего метода • дрхнепнскаго въшнѣа моравѣн • брата прѣподобнаго кърнла фнлософа.

5. Како е добиен зборот *азбука*, а како зборот *абецед*а?

6. Која реченица се составува ако се поврзат имињата на првите пет букви во старословенската азбука (*азъ* – јас, *боукы* – буква, книга, *вѣды* – знае, глаголи – зборува, кажува), а која ако се поврзат имињата на буквите *к*, *л*, *м* и на буквите *р*, *с*, *т*?

7. Спореди го зборот *боукы* со англискиот или со германскиот збор за *книга*. Што забележуваш?

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД XIV ДО XVIII ВЕК

Во историјата на македонскиот јазик се изделуваат два периода:

– старомакедонски (од IX до XVIII век) и

– новомакедонски (од XIX век наваму).

Старомакедонскиот период се одликува со употребата на старословенскиот јазик (од IX до XI век) и на црковнословенскиот јазик (од XII до XVIII век).

Периодот од XII до XVIII век во јазичен поглед претставува целина преку која може научно да се следи развојот на македонскиот јазик.

Имено, од XII до XIII/XIV век продолжува стариот тип на македонскиот јазик карактеристичен за старословенскиот период и присутен во македонската варијанта на црковнословенскиот јазик како одраз на состојбата во народниот јазик.

Меѓутоа, од XIV до XVI век веќе целосно се оформува современиот тип на македонскиот јазик речиси во сите македонски говори. Овој тип како одраз на народниот јазик се зацврстува во македонската јазична практика од XVI до XVIII век и претставува добра основа за оформување на современиот македонски литературен (стандарден) јазик.

Од XIV до XVIII век се оформува и се зацврстува современиот тип на македонскиот јазик.

Оформувањето на современиот тип на македонскиот јазик и неговото зацврстување од XVI до XVIII век го следиме преку:

Промени во изговорот

- упростување на вокалниот систем (во повеќето македонски говори бројот на самогласките од 11 постепено се намалува на 5);
- зацврстување на односот по звучност кај согласките;
- наложување на третосложен акцент.

Промени во грамаишката

- упростување на граматичката структура на македонскиот јазик, при што стариот начин на искажување на граматичките односи со помош на падежи постепено се заменува со нов начин на искажување со помош на предлози.

Промени во зборообразувањето, во речникот и во фразеологијата

- засилена употреба на продуктивни зборообразувачки модели карактеристични за народниот јазик (наместо старословенските модели);
- употреба на зборови и фразеологизми од заедничката балканска лексика и фразеологија.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО БАЛКАНСКИ ЈАЗИК

Во својот историски развојот јазиците што се зборуваат во непосредна близина се изложени на меѓусебни допири и влијанија.

Македонскиот јазик се зборува во непосредна близина со другите јазици што се зборуваат на Балканскиот Полуостров:

- со грчкиот;
- со ароманскиот, со мегленороманскиот;
- со албанскиот;
- со бугарскиот и со српскиот, односно со неговите југоисточни говори.

Иако припаѓаат на различни подгрупи на индоевропското јазично семејство, овие јазици покажуваат повеќе меѓусебни совпаѓања, најмногу во структурата на реченицата и во речникот, а во помала мера и во изговорот на гласовите.

Македонскиот и другите балкански јазици, исто така, развиле повеќе заеднички црти во допир со турскиот јазик, со оглед на неговото повеќе вековно присуство на Балканскиот Полуостров. Ова е особено изразено во зборовниот состав.

Тоа се должи на меѓусебното општење на зборувачите на овие јазици во минатото, пред сè, на дијалектно рамниште. Така, на пример, ароманскиот и мегленороманскиот опстојуваат само во говорена форма.

Имено, меѓусебните совпаѓања најпрво дошле до израз во дијалектите (во нивната говорена форма), а потоа се одразиле и во литературните (стандардните) јазици.

Сепак, совпаѓањата меѓу балканските јазици во поголема мера се карактеристични за дијалектите на македонскиот јазик, како и за дијалектите на другите балкански јазици, отколку за стандардните јазици.

Совпаѓањата меѓу балканските јазици се нарекуваат **балканизми**.

Во науката за јазикот, како најтипични балканизми во македонскиот и во другите балкански јазици, се сметаат:

Аналитички начин на изразување падежни односи: *човек, од човек, на човек, ĩред човек, со човек, за човек* итн. Односите меѓу зборовите во реченицата се искажуваат со помош на состави од предлози и една општа именска форма.

Аналитичкиот начин на изразување падежни односи е битна особеност на македонскиот јазик. Имено, таа е резултат на повеќе процеси во историскиот развој на македонскиот јазик кои предизвикале

изместување на стариот тип синтетичка деклинација карактеристична за старословенскиот јазик (искажување на односите меѓу зборовите во реченицата со помош на падежни форми). Овој процес речиси целосно е завршен во македонскиот јазик, како и во бугарскиот, додека во романскиот, ароманскиот, мегленороманскиот, грчкиот и албанскиот обично се употребуваат две падежни форми (една номинативно-акузативна и една генитивно-дативна).

Членски наставки: *човекоѝ, човеков, човекон*. Употребата на три низи членски наставки за определување на именката, како и на другите именски зборови, исто така, е битна особеност на македонскиот јазик. Имено, во старословенскиот јазик немало посебни членски наставки, а за определување на именката се употребувала показна замена по именката: *чловѣкъ тъ*. Оваа употреба претставува основа за развој на постпозитивни членски наставки во македонскиот јазик, кои се совпаднале со соодветните членски морфеме во другите балкански јазици. Сепак, само во македонскиот јазик се јавува троен член во постпозиција, додека за албанскиот, за романскиот, ароманскиот и мегленороманскиот е карактеристична употребата и на препозитивен (пред именката) и на постпозитивен член. Грчкиот јазик познава само препозитивен член, а во бугарскиот има само еден член кој разликува долга и куса форма.

Удвојување на предметот: *Го видов човекоѝ*. Оваа особеност е во тесна врска со определувањето на именските зборови и ја опфаќа структурата на простата реченица. Удвојувањето на предметот не било карактеристично за старословенскиот јазик, туку постепено се јавувало во историскиот развој на македонскиот јазик како совпаѓање со соодветните модели на простата реченица во другите балкански јазици.

Употреба на да-конструкции: *Да се знае – да се има*. Оваа особеност се јавува наместо стариот инфинитив, кој во одредена мера е зачуван во романскиот (во кој се совпаднала со глаголската именка) и во албанскиот, како и во српскиот. Инфинитивот, всушност, е нелична глаголска форма, карактеристична за старословенскиот јазик, но во историскиот развој на македонскиот јазик неговата употреба се заменува со да-конструкцијата, како и со глаголска именка: *Не ѝреба седење, ѝреба рабошење*.

Образување идно време со форми изведени од глаголот сака: *ќе дојдам, ќе дојдеш, ќе дојде*. Историски, во македонскиот јазик од овие

форми е изведена честичката **ќе** со која се образува идното, како и минатото-идно и идното прекажано време. Во старословенскиот јазик, идно време најчесто се искажувало со сегашно време од свршени глаголи: азъ прндж јас дојдам, но и описно со помош на глаголите **имѣти** (има), **ѡти** (земе, фаќа), **хѡтѣти** (саќа): **хѡштѣ прнтѣ**. Употребата на форми од глаголот **хѡтѣти** се совпаднала со употребата на глаголите со исто значење во другите балкански јазици, па се наложила и во историскиот развој на македонскиот јазик. Оваа особеност е карактеристична за сите балкански јазици, освен за албанскиот.

Глаголски конструкции со сум и имам и глаголска придавка: *сум дојден, имам дојдено*. Овие конструкции, особено конструкциите со *имам*, се карактеристични за сите балкански јазици, освен за бугарскиот. Со употребата на овие конструкции, како и со употребата на формите од минатото определено свршено и минатото определено несвршено време, македонскиот јазик има мошне сложен глаголски систем.

Образување компаратив и суперлатив кај придавките со претставките *ѡ-* и *нај-*: *ѡдобар, најдобар*. Старословенскиот јазик имал посебни форми за искажување компаратив со помош на наставки, но во историскиот развој се наложил аналитичкиот начин на степенување на придавките со помош на морфемите *по-* и *нај-* пред придавката. Овие форми се совпаѓаат со соодветните аналитички форми во другите балкански јазици.

Според застапеноста, балканизмите најчесто се употребуваат во македонскиот јазик, особено во дијалектите на македонскиот јазик, а најмногу ги има во западното македонско наречје. Во дијалектите, исто така, повеќе се употребува лексика карактеристична и за другите балкански јазици. Имено, во нив се среќава заедничка лексика поврзана со начинот на животот во минатото (исхрана, уредување на домот, облека, сточарство). Погolem дел од оваа лексика е од турскиот јазик, но се среќаваат зборови од сите балкански јазици.

Врз основа на меѓусебните совпаѓања, јазиците на Балканскиот Полуостров образуваат јазичен сојуз, познат во науката како балкански јазичен сојуз. Како типични претставници на балканскиот јазичен сојуз се јавуваат македонскиот, бугарскиот, грчкиот, албанскиот и романскиот јазик. Кон овој сојуз се придружуваат и југоисточните српски говори, како и ароманскиот и мегленороманскиот, кои се употребуваат само во говорена форма.

ШИРЕЊЕ НА ФУНКЦИИТЕ НА НАРОДНИОТ ЈАЗИК

- ▶ ЈАЗИКОТ НА ДАМАСКИНИТЕ
- ▶ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ПРВАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК
- ▶ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК
- ▶ УЧЕБНИКАРСКАТА ДЕЈНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА
- ▶ ПОГЛЕДИТЕ НА КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК
- ▶ КОДИФИКАЦИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК
- ▶ УЛОГАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН (СТАНДАРДЕН) ЈАЗИК

Како литературен (стандарден) јазик, црковнословенскиот во периодот од XII до XVIII век се употребувал само во пишувана форма.

Тој ја задржал основната функција наследена од старословенскиот и бил јазик на богослужбата.

Истовремено, тој бил јазик на преводната литература, а постепено почнал да се употребува и како јазик на администрацијата.

Преводната литература била исклучиво со религиозна содржина, а административната власт била поврзана со црковната.

Проширувањето и зголемувањето на функциите на писмениот јазик во Македонија, сепак, не се врзува за црковнословенскиот, туку за македонскиот народен јазик, кој обично функционираше во говорена форма.

Во пишувана форма, народниот јазик доаѓа до израз преку поединечни особености што се среќаваат во црковнословенскиот јазик.

Особеностите од народниот јазик мошне рано почнуваат да се употребуваат во оригиналните записи на преписувачите.

Имено, на маргините на ракописите тие оставале мошне впечатливи записи за својата преписувачка дејност, како и белешки за тогашни настани.

Така, црковнословенскиот јазик ја задржувал функцијата на јазик на преводната литература, а македонскиот народен јазик ја преземал функцијата на јазик на личните (најчесто поетски) искажувања на преписувачите, односно на јазик на оригиналната уметничка литература.

Исто така, преку белешките за тогашните настани, особеностите од народниот јазик се употребувале и во летописната литература, која е од особено значење за македонската национална историја.

Преку употребата на особеностите од народниот јазик во оригиналните поетски записи доаѓа до израз естетската функција на јазикот, а преку нивната употреба во летописната литература – обединувачката.

Македонскиот народен јазик, исто така, постепено презема дел од функцијата на јазик на администрацијата.

Притоа, треба да се има предвид присуството на туѓи административни власти во Македонија, кои како административен го наложувале својот јазик (византиската власт – грчкиот, српската – српската варијанта на црковнословенскиот, турската – турскиот).

Но, во одделни правноадминистративни текстови какви што се, на пример, македонските грамоти, со кои се покажува имотната сопственост на македонските манастири, се намалува употребата на црковнословенскиот јазик и се зацврстува употребата македонскиот народен јазик.

Грамотите напишани на македонски народен јазик го покажуваат македонскиот отпор спрема туѓата црковноадминистративна власт. Еден од најубавите примери за тоа е Калимановата грамота од почетокот на XVI век.

Самостојноста на македонската црква во минатото, преку употребата на македонскиот народен јазик особено доаѓа до израз во македонските кодици – ракописни книги со записи за дарителите на македонските манастири. Најдобар пример за тоа е Трескавечкиот кодик.

Македонскиот народен јазик, исто така, доаѓа до израз во текстови со практична намена, писма и меѓусебни договори на луѓето (најчесто во трговијата), како и во други записи со различен карактер, натписи на цркви и манастири и слично. Освен што одразуваат значајни особености од развојот на македонскиот јазик, овие текстови содржат и значајни податоци за културната историја на македонскиот народ, како и богат ономастички материјал (имиња на луѓе и на места).

Преку употребата на македонскиот народен јазик во грамотите, во кодиците и во текстовите со практична намена, покрај обединувачката, постепено доаѓа до израз симболичната функција на јазикот.

Ширењето на функциите на македонскиот народен јазик во поетските записи, во летописните белешки, во грамотите, во кодиците и во текстовите со практична намена имало спонтан карактер.

Имено, писмен јазик бил црковнословенскиот, па пишувачите спонтано ги употребувале особеностите на македонскиот народен јазик.

Свесна употреба на македонскиот народен јазик како писмен доаѓа до израз во македонската дамаскинарска литература.

ЈАЗИКОТ НА ДАМАСКИНИТЕ

Црковнословенскиот јазик имал народнојазична основа, но врз јужномакедонските говори од старословенскиот период.

Во текот на речиси седум века (од IX до XVI) во народниот јазик настанале повеќе промени со кои тој значително се оддалечил од својата стандардизирана пројава, старословенскиот литературен јазик, и станал во извесна мера недоволно разбирлив за современите генерации. Навлегувањето на народнојазичните особености во црковнословенските текстови е постапен процес.

Писмениот јазик покажува поголема традиционалност од говорниот.

Паралелно со писмената употреба на црковнословенскиот јазик, како јазик на писменоста постепено се пројавува и македонскиот народен јазик.

Писмената употреба на македонскиот народен јазик во овој период се одликува со две битни особености: спонтаност и свесност. Со тоа се обезбедува разбирливост и пристапност на пишуваните текстови.

Спонтаноста доаѓа до израз преку постепено вклучување народнојазични елементи во јазикот на писменоста. Притоа, одделни (обично недоволно разбирливи) црковнословенски јазични особености се заменуваат со јазични особености што се поразбирливи и појасни и за препишувачите и за народот. Тоа значи дека јазикот на писменоста во основа е црковнословенски со особености од народниот јазик.

Оваа особеност се среќава во македонските ракописи од XIV до XVI век, а особено е карактеристична за зборниците со мешана содржина, од кои е најпознат Тиквешкиот зборник.

Но, во периодот од XVI до XVIII век оваа појава добива свесен карактер. Свесното вклучување на особеностите од народниот јазик постепено се наложува во средината на XVI век со појавата на еден посебен вид литература, позната под името дамаскинарска. Во овој период јазикот и понатаму во основа е црковнословенски со значително поголем број особености од народниот јазик. Свесниот однос на препишувачите спрема јазикот на дамаскините се забележува и во насловите на дамаскинарските четива. Во повеќето од нив се нагласува дека се напишани на општ јазик (**по вѣштѣм ѳзыцѣ**). Со оваа определба се истакнува општонародната употреба на јазикот. Во поновите

дамаскини, јазикот се означувал како прост што значело народен, во согласност со грчкиот збор *βουλγαρος* (спореди: вулгарен). Грчкиот збор *вулгарен* за означување народен јазик во времето на ренесансата се употребувал и за западноевропските народни јазици.

Дамаскините се поучни зборници во кои јасно е нагласено дека се напишани на народен јазик.

Тие се надоврзуваат на проповедната литература и го добиле името според нивниот автор, проповедникот Дамаскин Студит, кој се залагал своите проповеди да ги доближи до народот, па ги напишал на новогрчки јазик.

Дамаскините, чиј наслов на новогрчки јазик е *Тесаурис*, спаѓаат меѓу првите печатени книги во византиската литература.

Најпрво, тие биле наменети за читање по црквите, но мошне брзо се распространиле и надвор од црквата. Имено, освен црковни проповеди, тие содржеле приказни, легенди, описи на настани и личности сврзани за христијанството, како и толкувања на податоци од повеќе науки во согласност со тогашниот поглед на светот. Со насловот *Тесаурис*, всушност, се нагласува нивната употреба, освен како четиво наменето за читање, и како своевиден речник за превод од старогрчки (како јазик на античката литература) и средногрчки (како јазик на црковната литература) на новогрчки.

Дамаскините, под наслов *Сокровиштиџе*, речиси веднаш по нивното печатење на новогрчки јазик се преведени во Македонија на црковнословенски јазик со особености од народниот јазик и се ширеле преку ракописни книги. Со нивниот македонски наслов *Сокровиштиџе* јасно се нагласува значењето што му се дава на народниот јазик, особено на лексиката, како своевидно народно богатство. Тие ја надополнуваат празнината од друг вид световна литература, која во западноевропските земји веќе се ширела на народен јазик.

Во XVI век во Европа преовладува стремежот да се употребуваат западноевропските народни јазици како јазици на литературата и да се издигнуваат на степен на литературни (стандардни) јазици. Овој стремеж е клучна особеност на европската ренесанса и наоѓа свој реален одраз во јазикот на македонските дамаскини.

Со јазикот на дамаскините во македонските црковнословенски текстови јасно се поставува односот меѓу црковнословенскиот и народниот јазик и се разграничува нивната употреба: црковнословенскиот јазик се употребува во цитати од Светото писмо и од другите црковни

книги, а народниот јазик преовладува во толкувањата и во коментарите на цитатите. Така, преку црковнословенскиот јазик се обележува високиот стил на изразување, а преку народниот – нискиот. Тоа придонесува за стилската разновидност на јазикот и за значително проширување на употребата на народниот јазик. Истовремено, со јазикот на дамаскините се врши избор на изразните средства на македонскиот јазик, при што црковнословенската лексика се заменува со народна.

Препишувачите на дамаскините свесно интервенирале во текстот, не само во однос на јазикот туку и во однос на содржината. Така, дамаскините од XVIII и од XIX век не се обичен препис од постар ракопис, туку се прераскажани и скусени верзии. Повеќето од нив целосно се оддалечени од својата црковнословенска предлошка и се напишани на македонски народен јазик со мал број црковнословенизми.

При прераскажувањето и при скратувањето на дамаскините доаѓа до израз творечката слобода на препишувачите и во поглед на јазикот и во поглед на литературата.

Македонската дамаскинарска литература има долга, тривековна традиција. Најпознат македонски дамаскин е Крнинскиот дамаскин. Тој спаѓа меѓу најстарите и најобемните дамаскини и непосредно го следи текстот на грчкиот оригинал. Поновите дамаскини се куси, а некои од нив се обични зборници со различна содржина. Така, со ова име се опфаќаат сите ракописни зборници напишани на народен јазик. Притоа, за разлика од првите дамаскини, кои се напишани на црковнословенски јазик со особености од народниот јазик, последните се напишани на чист македонски народен говор.

Јазикот на дамаскините го означува преминот од црковнословенски во македонски народен јазик.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ПРВАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

Првата половина на XIX век го означува почетокот на новомакедонскиот период од развојот на македонскиот писмен и литературен јазик. Во овој период речиси целосно е намалена употребата на црковнословенскиот јазик во Македонија и се афирмира употребата на македонскиот народен јазик.

Црковнословенскиот јазик ја задржал само употребата како јазик на црквоното пеење, и тоа преку употреба на руски печатени

книги, кои ги замениле дотогашните ракописни книги што се употребувале во македонските цркви и манастири. Тоа, секако, се одразило и врз употребата на особеностите на народниот јазик во црковната литература.

Од друга страна, се засилува влијанието од соседните народи, грчкиот, српскиот и бугарскиот, кои преку различни форми (црква, трговија, образование итн.) ги наметнуваат своите јазици врз Македонците.

Оваа ситуација се усложнува и со употребата на турскиот јазик, пред сè како јазик на администрацијата.

Треба да се има предвид дека во овој период македонскиот народ е во своите етнички граници во Турската Империја, која не налага ни верска ни јазична доминација и која му дозволува на македонското население релативна слобода во употребата на јазикот и на религијата. Соседните народи ја злоупотребуваат за свои цели оваа ситуација и го засилуваат својот интерес во Македонија.

Истовремено, во овој период се оформува македонското граѓанско општество, кое инсистира на своја самостојност, пред сè, на самостоен македонски пазар. Во остварувањето на своите цели во трговијата тоа тргнува токму од јазикот и од образованието, преку намалување на употребата на соседните јазици, прво на грчкиот, кој се наметнувал како заеднички јазик на трговијата, на образованието и на православната богослужба во Турската Империја, а потоа и на српскиот и на бугарскиот.

Во таков општествен контекст во првата половина на XIX век станува актуелно прашањето за писмениот јазик во Македонија. Тоа е особено актуелно по употребата на првите печатени црковнословенски книги од Русија, како и по неприфаќањето на соседните јазици како јазици на општествената средина во Македонија.

Значителен придонес во разврската на оваа јазична ситуација даваат првите македонски писатели.

ПОГЛЕДИТЕ ЗА ЈАЗИКОТ НА ПРВИТЕ МАКЕДОНСКИ ПИСАТЕЛИ

Првите македонски писатели, Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, ја зацврстуваат својата улога во оформувањето на видот на писмениот јазик во Македонија преку авторитетот на печатената книга.

Имено, тие ја прифаќаат и ја продолжуваат востановената македонска традиција за препишување дамаскинарска литература, ја преземаат врз себеси улогата на дамаскинарите и ја зацврстуваат со напечатените книги со кои се обезбедува широк круг читатели.

Притоа, за разлика од препишувачите на ракописните дамаскини од XVIII век, кои, главно, пишувале на одделни македонски говори, тие ја прошируваат народнојазичната основа во своите печатени книги, имајќи ја притоа предвид потребата книгата да се пишува на народен јазик што ќе биде достапен до поширок круг читатели.

Така, при пишувањето на народен јазик Крчовски ги употребувал североисточните македонски говори, но внесувал и јазични особености својствени за западните македонски говори. Народната основа, пак, на јазикот на Пејчиновиќ се оформува врз неговиот роден тетовски говор со значителен број особености од другите македонски говори.

Со јазикот на првите македонски печатени книги на Крчовски и на Пејчиновиќ се обезбедува широка народнојазична основа на македонскиот писмен јазик, се обезбедува современиот тип на македонскиот јазик и се отвора патот за оформување на македонскиот литературен јазик.

Како следбеници на дамаскинарите, тие го задржуваат односот **црковнословенски јазик – народен јазик**. Притоа, пасусите на црковнословенски јазик се цитати од црковните книги, значи, не се авторски текст на првите македонски писатели, а народниот јазик се употребува во нивните објаснувања и коментари како јазик на нивните авторски текстови. Така, црковнословенскиот јазик ја презема функцијата на висок стил, а народниот јазик на низок стил на изразување.

При употребата на македонскиот народен јазик, Крчовски и Пејчиновиќ, освен народнојазичните изразни средства, користеле и турцизми, познати во народните говори, и со нив објаснувале дури и апстрактни поими и содржини од христијанската религија. Имено, поголем дел од црковнословенската граматика и лексика веќе не им биле познати на македонските читатели, па се јавувала потреба тие да се објаснат со зборови што биле во активна употреба меѓу македонските родени зборуваачи. Така, во делата на Крчовски и на Пејчиновиќ се поставува паралела меѓу забораената општословенска лексика и актуелната балканска лексика. Оваа паралела ќе послужи за повторно вклучување на стари македонски зборови во речникот на современиот македонски јазик. Со тоа се отвора процесот на издигнување на маке-

донскиот јазик на ранг на литературен јазик паралелно со процесите на стандардизација на другите словенски литературни јазици.

Делото на Крчовски и Пејчиновиќ имало свои приврзаници меѓу македонските читатели, како и свои афирматори и следбеници.

Така, Теодосиј Синаитски во Предговорот на книгата *Ушешение ѓрешиним* на Кирил Пејчиновиќ дава значајна афирмација на погледите и на ставовите за употребата на македонскиот народен јазик како јазик на литературата и за неговото значење за културното просветување на македонскиот народ.

Улогата на Теодосиј Синаитски во македонското културно и просветно издигнување особено доаѓа до израз преку отворањето на првата македонска печатница во Солун, најактивниот македонски културен центар во тоа време. Тој се залагал за печатење практични текстови на разбирлив јазик.

Во печатницата на Синаитски, освен книгата на Кирил Пејчиновиќ, излегуваат од печат уште неколку книги на македонски јазик, од кои едни имаат особено значење за осамостојувањето на македонскиот пазар, а други за македонското образование. Впрочем, најилустративен пример на заложбите за отворање училишта на македонски јазик е *Таблица ѓерваја* од првиот учител на македонски јазик Јордан Хаџи Константинов-Џинот, објавена токму во првата македонска печатница во Солун во 1841 година. Според јазикот на *Таблица ѓерваја* јасно се забележува дека Џинот како јазик на образованието го употребувал македонскиот јазик.

Издигнувајќи го македонскиот јазик како јазик на образованието, Џинот се залагал македонскиот јазик да го достигне рамништето на поразвиените словенски писмени јазици од тоа време.

Задачи

1. Објасни ја мислата на Дамаскин Студит: *Неразбраниоѓ збор од народоѓ ѓрилеѓа на заѓечайѓен извор од кој никој не може да се найѓе.*

2. Следниве зборови се среќаваат во македонскиот дамаскин; тие ѓ припаѓаат на заедничката балканска лексика, па се карактеристични за сите балкански јазици, безразлично на нивното потекло: *арѓаѓѓ, сѓѓерна, бубаќ, дикел, самар, сандали, фурка, фуѓѓа, фусѓѓан.* Обиди се да го протолкуваш нивното значење и употреба!

3. Препознај ги неопходните црковнословенизми во следниов пример од еден дамаскин на македонски народен јазик:

Неговиџа маика шџо ѝлачеше и велеше, о сине мои, слези сега во ада да избавиш ѝправедниџе доуши, и во ѝреџиш ден да воскреснеш како шџо ми кажуваше многу ѝоџи... (Брждански дамаскин)

4. Обиди се да го објасниш значењето на подвлечените зборови (турцизми) во следниве примери од Јоаким Крчовски и замени ги со зборови со исто значење од македонскиот стандарден јазик:

*Зџџова сме сиџе хрисџиани должни да сакаме: заџџо наша живоџи еџ на небо. Тамо ќе да сме живи во вечнија и безконечнија веки, а овде сме **сурџун**.*

*И сега има две џшела на небо, Хрисџос и ѝресвџџаја Боџородица. Тие се на сиџе хрисџиани **урнек**.*

*Тие манџи и џшова вино шџо сиџе ѝиле без **хесџџ**, џше сега ќе да се учинаџ да ви џораџи и мучаџи.*

*Веруваше без **шубе** заџџо не е скриџино на уџодника Божија свџџаџо Василија заради нојнаџа душа.*

*А ако сакаџе моџџе руки да џи носџџе за **ниџан**, а вие оџсечеџе ми џи рукиџе и носџџе џи.*

*Мислил шџо да учини, да се **курџулиса** оџи џој ѝлен.*

*У месџо зовомо Нарна, џшамо џшече велика река, - у џшова село бил еден човек боџџи, имал многу **измеџари**, и имал еден араџин, многу време му рабоџил, и џо милувал џосџодаро.*

5. Обиди се во следниве примери да ја препознаеш паралелната употреба на црковнословенски и на македонски граматички форми и зборови со исто значење во иста реченица:

Веруџуџи, ама не знаџџи у коџо веруваџи.

Поџледај сос очџџе џи заџџо ѝредсџојаџи безчеџи, безброј, арханџели сос џолем сџрах и ужас.

Поџледај на десно и на лево дека безчеџи, многу чловеци џреџниш и ѝправедниш сџојаџи сос сџрах молчаџи.

О чудо! О чудесе!

Ја сам џше создал, ја зе сам џше соџворил.

О доброџа души! О џолема добрина на душаџа нескџаннаја, шџо не може да се искаже!

Секи човек кој е боџџи, он е малечок на духовниј возрастџи, бој.

6. Издвој ги црковнословенизмите од следниве стихови од Надгробниот натпис на К. Пејчиновиќ и обиди се да го определиш нивното значење:

*Теарце му негово рождение
Пречистиа и Хиландар ѝосѝрижение
Лешок му е негоо восѝиѝание.
Под ѝлочава негоо ѝочивание.*

За да го претстави својот животен пат, Пејчиновиќ употребува црковнословенизми. Зошто?

Издвој го црковнословенизмот што се употребува и денес во македонскиот стандарден јазик. Спореди го значењето со кое е употребен во натписот со современото значење.

7. Во следниов извадок од Предговорот кон *Уѝешение ѓрешним*, Т. Синаитски, сопственикот на првата македонска печатница, пишува за улогата на народниот јазик во литературата. Коментирај ги неговиот поглед и неговиот став за употребата на народниот јазик.

Еве кључ чѝо оѝворуеѝ сердцейѝо ваше, не кључ оѝ злайѝо или сребро, но кључ од железо и чилик, чѝо да не се виѝ; оѝи среброѝо и злайѝоѝо есѝ меко и се виѝ скоро, но железойѝо со чилик не се виѝ. Коѓа да е есѝ оѝворойѝ, сиреч оѝкључойѝ оѝ злайѝо или оѝ сребро, ѝа да не може ковчеѓойѝ, сиреч сердцейѝо мое, да оѝвори, чѝо ми есѝ ѝаков оѝвор (кључ)? Нека есѝ од чилик и железо, ѝа да оѝвори ковчеѓойѝ, ѝа да не есѝ оѝ сребро и злайѝо и да не може да оѝвори сердцейѝо на ѝросѝишойѝ человек.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

Во втората половина на XIX век македонскиот народен јазик се употребува во повеќе области на меѓусебното општење во Македонија.

Но, употребата на македонскиот народен јазик во голема мера е спречувана и е оневозможувана од дејствувањето на пропагандите на соседните народи, кои ја користат и ја злоупотребуваат македонската положба во Турската империја и со различни средства се обидуваат да го асимилираат македонскиот народ, да ја претстават македонската територија како своја, да го исфрлат од употреба македонскиот јазик и да го наложат своето име и својот јазик во Македонија.

Во оваа ситуација, македонскиот јазик станува основен белег на македонскиот културен и национален идентитет и моќно средство во борбата против насилната асимилација.

Притоа, процесот на оформување на македонскиот литературен јазик се одвива во контекстот на борбата на македонскиот народ за слобода во верски, во културен и во национален поглед.

Во согласност со тоа, во втората половина на XIX век се изделуваат три општественоисториски контексти во развојот на македонскиот литературен јазик:

– **црковно-училишната борба**, чија цел е возобновување на македонската национална црква со воведување на македонскиот народен јазик во црквата и во училиштата. Оваа борба прво е насочена против влијанието и пропагандата на грчката црква, а потоа и против бугарската и српската, и се одвива на рамниште на македонските црковно-училишни општини;

– **културно-преродбенската борба**, чија цел е културно издигнување на Македонците. Оваа борба се одвива преку личните и заедничките залагања на македонските преродбеници и се претставува преку нивната уметничка литература и другите форми на докажување на културниот идентитет, особено преку собирањето и афирмирањето на македонското народно творештво;

– **национално-политичката борба**, чија цел е национално ослободување и обединување на Македонците со нивно официјално признавање како одделен словенски народ и со признавање на македонскиот литературен јазик како официјален. Оваа борба се одвива преку организирани форми на отпор против Турската империја и против туѓите пропаганди во Македонија.

Секоја од овие борби има свои специфичности и ни една не е ослободена од надворешни влијанија и притисоци, но низ сите нив јасно се кристализира стремежот за одделен македонски јазик и се нагласуваат основните особености на македонскиот јазик.

ИЗБОР НА ДИЈАЛЕКТНАТА ОСНОВА НА МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК

Оформувањето на македонскиот стандарден јазик започнато врз широка народнојазична основа на македонскиот писмен јазик во делата на македонските писатели од првата половина на XIX век продолжува со изборот на дијалектната основа на јазикот.

Ова прашање се наметнало како неопходно со ограничувањето и со намалувањето на функционалноста на црковнословенскиот јазик, како јазик кој во минатото овозможувал пишуваните текстови да бидат разбирливи за читателите на поширока територија на словенските земји. Имено, од една страна, овој јазик бил истиснуван од грчкиот, а од друга страна повеќе не бил во состојба целосно да ги задоволува потребите на новото време.

Изборот на дијалектната основа особено дошол до израз во почетокот на втората половина на XIX век и главно се искристализирал во две гледишта за оформување на литературниот јазик во Македонија:

– оформување на литературен јазик врз поширока (македонско-бугарска) дијалектна основа како заеднички јазик за Македонците и за Бугарите во рамките на Турската империја;

– оформување на литературен јазик врз западномакедонска дијалектна основа како одделен македонски јазик меѓу другите словенски јазици.

1. Гледиштето за заеднички (македонско-бугарски) јазик

Носител на идејата за оформување на еден заеднички литературен јазик за Македонците и за Бугарите била бугарската црква, која во овој период се здобила со самостојност во рамките на Турската империја. Оваа идеја била различно сфатена од македонските писатели и во различен обем нашла одраз и во нивните литературни пројави. Така, Јордан Хаџи Константинов-Џинот во оваа идеја гледал можност македонскиот писмен јазик да го достигне рамништето на поразвиените словенски јазици, па во својот јазик вклучувал зборови кои биле својствени за соседните словенски јазици, српскиот и бугарскиот. Тој свесно се оддалечувал од својот роден велешки говор и пишувал на јазик кој одговарал на северномакедонската и западнобугарската дијалектна основа.

Идејата за еден заеднички литературен јазик за Македонците и за Бугарите теориски ја разработил **Партениј Зографски**, еден од најобразованите филолози во тоа време, не само во Македонија и во однос на Бугарија туку и во словенскиот свет, воопшто. Притоа, тој извршил класификација и систематизација на разликувачките особености на македонските и на бугарските говори и инсистирал западно-

македонските јазични особености да учествуваат во заедничкиот јазик, па дури се залагал западномакедонското наречје да биде основа на тој јазик.

Вака замислениот јазик немал особена употреба ниту пак се остварил во практиката, освен како писмен јазик на кој биле пишувани извесен број прилози од Македонци (на пример, од Цинот) во заедничките македонско-бугарски весници и списанија што се печателе во Цариград, а потоа и во бугарските весници во Софија. Исто така, со ваков јазик Македонците се служеле и во писмените контакти со бугарската црква.

Свое остварување овој јазик има и во литературното дело на **Рајко Жинзифов**, кој во јазикот на своите творби вклучувал јазични особености речиси од сите македонски и бугарски говори, како и црковно-словенизми и русузми, па и србизми.

Обидот за заеднички јазик за Македонците и за Бугарите не бил пошироко прифатен меѓу Македонците, особено меѓу оние кои ја сфатиле асимилаторската политика на бугарската црква како правен субјект во Турската империја. По ослободувањето на Бугарија, бугарскиот литературен јазик како официјален јазик на новосоздадената бугарска држава се изградува врз источнобугарска дијалектна основа, па станува туѓ и неприфатлив за Македонците.

2. Гледиштето за одделен македонски јазик

Гледиштето за одделен македонски јазик се надоврзува на македонската писмена традиција, во која црковнословенската основа постепено се заменила со народнојазична.

Употребата на македонскиот народен јазик се наложува во различни области на општење, особено во трговијата, во црквата, во образованието, како и во печатот и во уметничката литература. Исто така, таа има значајна поткрепа во народното творештво. Во тој поглед, централно место зазема *Зборникот на народни ѝесни* на браќата Миладиновци.

Заложбите за оформување на литературниот јазик врз западномакедонските говори дефинитивно се поврзуваат со дејноста на **Ѓорѓија Пулевски** и на другите културни дејци кои работеле на полето на јазикот. Овие дејци се нарекуваат **македонисти**, поради нивните јасни и отворени македонски идеи.

Дејноста на македонистите се остварува преку повеќе групи на истакнати Македонци кои ги прифаќаат и ги поддржуваат идеите за одделен македонски народ со свој македонски литературен јазик. Меѓу нив, како најактивни се истакнуваат членовите на Младата македонска книжевна дружина, која во Софија го издавала списанието „Лоза“.

Овие македонисти, според името на списанието, се познати под името **лозари**. Тие придонесуваат за зацврстување на македонскиот јазик во печатот и за значително упростување на македонскиот правопис.

Заложбите на македонистите ќе добијат јасна теориска поткрепа во делото на **Крсте Петков Мисирков**.

Во втората половина на XIX век јасно се нагласува идејата за одделен македонски литературен јазик и конкретно почнува да се остварува во практиката.

УЧЕБНИКАРСКАТА ДЕЈНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА

Прашањето за изборот на дијалектната основа на македонскиот стандарден јазик нашло свој одраз во учебникарската дејност на македонските преродбеници.

Имено, една од основните задачи на македонската Преродба е отворање училишта на македонски народен јазик, како и печатење соодветни учебници на македонски јазик.

Остварувањето на оваа задача не било лесно поради наложувањето на туѓо образование во Македонија (грчко, бугарско и српско) и поради употребата на учебници од соодветните јазици дури и во наставата на македонски јазик. Имено, пропагандите на соседните земји во образованието гледале основно средство за асимилација на македонскиот народ по пат на воспитување на младите македонски генерации според сопствен национален модел.

Во вакви услови, македонските преродбеници со учителската и особено со учебникарската дејност го спречувале процесот на асимилација на македонскиот народ и наложувањето на јазиците на соседните земји како официјални не само во наставата туку и во другите области на употреба на јазикот. Исто така, нивната дејност во голема мера придонесла за кристализација на погледите за македонскиот јазик преку неговата конкретна примена во наставната практика.

Во согласност со ставот на македонските црковни општини, наставата во македонските училишта обично се одвивала на соод-

ветните народни говори. Паралелно со употребата на народните говори во наставата, во македонските учебници сосема реално дошол до израз стремезот да се пишува на западномакедонско наречје.

Тоа е карактеристично и за првите македонски учебници на **Партениј Зографски** и на **Кузман Шапкарев**, напишани врз основа на западномакедонските говори и наменети само за учениците од Македонија. Иако официјално се залагале за еден заеднички македонско-бугарски јазик што би се употребувал и во Македонија и во Бугарија, самата практика им покажувала дека јазикот на наставата во македонските училишта, а со тоа и јазикот на учебниците треба да биде македонскиот народен јазик.

Првите македонските учебникари, Партениј Зографски и Кузман Шапкарев, јасно ги истакнале своите погледи за местото на македонскиот јазик во образованието. Во услови на туѓи образовни пропаганди, цврсто застаанале зад ставот дека образованието на децата треба да започне на мајчиниот јазик.

Токму затоа, главно место меѓу македонските учебници имаат букварите (наменети за почетно образование на мајчин јазик) и читанките (кои биле своевидни детски енциклопедии; содржеле текстови од различни области и обично биле преведувани од учебници на други јазици). Во другите учебници особено внимание им се посветувало на црковните текстови, кои за потребите на наставата, исто така, биле преведувани на македонски јазик.

Како автори на буквари на македонски јазик, освен Партениј Зографски и Кузман Шапкарев, се јавуваат и Димитар Узунов (таткото на Христо Узунов), Димитар Македонски, Јосиф Ковачев, Натанаил Зографски и други.

Кузман Шапкарев, исто така, е автор на повеќе читанки и на други учебници со црковна содржина (евангелиски и апостолски текстови) напишани на македонски народен јазик врз основа на охридскиот говор.

Учителската и учебникарската дејност на Зографски и на Шапкарев на македонски народен јазик се одвива во контекстот на црковноучилишната борба на македонскиот народ.

Погледите за местото на македонскиот јазик во наставата и во учебниците особено доаѓаат до израз во учебникарската дејност на **Ѓорѓија Пулевски**. Покрај учебници, тој пишува речници и граматика, па се претставува како солиден лексикограф и практичен граматичар.

Притоа, тој зема готови примери од учебниците на Зографски и Шапкарев и јасно нагласува дека се напишани на македонски јазик.

Учебниците (речниците) на Пулевски, исто така, имаат енциклопедиски карактер, односно од еден ист учебник (речник) се добиваат знаења од различни области. Со ваквата концепција уште појасно се нагласува местото на мајчиниот јазик во образованието, особено во усвојувањето на народната лексика и на научната терминологија.

Речниците на Пулевски имаат значајна ролја во збогатувањето на лексичкиот фонд на македонскиот јазик, не само со претставувањето на народната лексика туку и со мошне интересните и оригиналните нови зборови со кои уште повеќе сакал да ја нагласи разликата меѓу македонскиот и соседните јазици.

За разлика од своите претходници, кои пишувале граматика на македонски јазик и ги употребувале во наставата, но не успеале да ги објават, Ѓорѓија Пулевски, сепак, успеал да напечати еден дел од својата граматика, под мошне оригинален наслов *Слоѓница речовска*. Граматиката на Пулевски е јасна потврда за процесот на оформување на македонскиот литературен (стандарден) јазик.

Учебникарската дејност на Ѓорѓија Пулевски на македонски јазик се одвива во контекстот на национално-политичката борба на македонскиот народ.

ЈАЗИКОТ НА МАКЕДОНСКИТЕ ПИСАТЕЛИ ОД ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

Македонските писатели од втората половина на XIX век различно го решавале прашањето за јазикот на нивните литературни дела. Исто така, тие имале различен однос кон јазичните особености од македонскиот народен јазик, како и од другите јазици (црковнословенскиот, грчкиот, бугарскиот, српскиот, рускиот итн.) во зависност од повеќе надворешнојазични фактори.

Сепак, кај нив преовладува стремежот да пишуваат на своите родни говори, односно на западномакедонското наречје.

Тоа е особено карактеристично за **Константин Миладинов**, кој своите песни ги пишувал на родниот струшки говор, но вклучувал јазични особености и од другите западномакедонски говори. Всушност, вистинската основа на јазикот на неговите песни е јазикот на маке-

донската народна поезија. Тој, исто така, го употребува струшкиот говор и особеностите од западномакедонското наречје во Предговорот на *Зборникот на народни ѝесни* и во другите негови дела.

За разлика од него, **Рајко Жинзифов** тргнал по друг пат и пишувал поезија според моделот за еден заеднички македонско-бугарски јазик со значително влијание од рускиот јазик. И покрај тоа, во неговото дело значајно место имаат особеностите од македонскиот народен јазик. Тоа особено доаѓа до израз во расказот *Прошедба*, во кој дијалозите обично се пишувани на македонски народен јазик.

И Константин Миладинов и Рајко Жинзифов имале солидно филолошко образование добиено на универзитетите во Русија. Притоа, Миладинов никогаш не се откажал од родниот говор и никој не успеал да го разубеди во неговите погледи за јазикот, а своето образование го ставил во служба на издигнување на македонскиот јазик на рамниште на јазик на уметничката и на научната литература. Од друга страна, врз погледите за јазикот на Жинзифов влијание извршил Партениј Зографски, но и повеќе бугарски поети, литературни критичари и научници, со кои бил во постојан контакт во Русија.

Откако добил образование на грчки јазик и ги напишал на грчки јазик поемите *Сердарот* и *Скендербеџ*, **Григор Прличев** се обидел да ги препее на свој јазик, што одговарал на еден заеднички општо-словенски јазик. Всушност, тој се сообразувал и ги прифаќал идеите за еден вид словенско есперанто што би се употребувало како јазик на науката и на уметничката литература на словенските народи. Во остварувањето на оваа замисла, тој тргнува од својот роден охридски говор и од западномакедонските јазични особености, како и од црковнословенскиот јазик. Прличев беспрекорно го употребува охридскиот говор во повеќе јавни настапи пред охриѓани по разни поводи. Иако ја пишува својата Автобиографија на јазик што е близок до бугарскиот, но со голем број црковнословенизми и русизми, Прличев ги пишува дијалозите меѓу Македонците на македонски народен јазик.

Од друга страна, македонските писатели од овој период оставиле во ракопис голем број литературни дела напишани на македонски јазик. Меѓу нив особено се издвојува *Автобиографијата* на **Марко Цепенков**, врз основа на јазикот на македонската народна приказна.

Во втората половина на XIX век македонските преродбеници преку своите текстови практично ја посочуваат дијалектната основа на македонскиот литературен јазик.

ПОГЛЕДИТЕ НА КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

Настан од историско значење за остварување на идејата за одделен македонски јазик е објавувањето на книгата *За македонскиот јазик* (Софија, 1903) од Крсте Петков Мисирков (1874 – 1926). Во оваа книга тој го прогласува *централниот македонско наречје* за литературен македонски јазик и ја определува својата национална програма, во која главно место има прашањето за македонскиот литературен јазик.

Книгата на Мисирков претставува политичка анализа на положбата на македонскиот народ и предлог-програма за македонското националноослободително движење. Истовремено, таа ја разоткрива асимилаторската политика на соседните земји насочена против македонскиот народ и против македонскиот јазичен, културен и етнички идентитет.

Последната статија во оваа книга носи наслов *Неколку зборови за македонскиот литературен јазик* и претставува прв научно аргументиран, теориски солидно поставен и практично разработен проект за кодификација на македонскиот јазик.

Мисирков тргнува од особеностите на македонскиот јазик во однос на другите словенски јазици. Тој ја разгледува неговата историја, неговата практична примена во писменоста, како и културно-историските околности кои придонесуваат да се избере западномакедонското наречје и да се издигне на рамниште на литературен јазик.

Според Мисирков, потребата од одделен македонски литературен јазик е национален интерес на македонскиот народ и успешно средство во национално-политичката борба против туѓите пропаганди и против употребата на туѓите соседни јазици.

Мисирков се определува за брзо решавање на македонското јазично прашање и ги оформува своите ставови за македонскиот литературен јазик, главно, во три точки:

- за основа на литературниот јазик ги зема централните говори (на линијата Велес – Прилеп – Битола – Охрид);
- го поставува правописот врз фонетска основа, со мали отстапки на етимологијата;
- во лексиката предлага да се вклучуваат елементи од сите македонски говори.

Со определбата за централните македонски говори, Мисирков инсистира на оние јазични особености со кои македонскиот јазик најмногу се разликува од соседните словенски јазици.

Така, **во изговорот и во правописот** инсистира на:

- испуштање на интервокалните согласки, и тоа на в (*чоек, жио̄ӣ, зборои, ноо, ѝраец*), на х (*дуо̄ӣ, Орид*), на д (*создаӣӣ*) и слично;
- ф наместо постарото х: *усѝеф*;
- антиципација на мекиот изговор на к̄ и на њ (*брајк'а, сѝаин'е, коин'*);
- групата шч (*шчо, оѝшч*);
- групите стр, здр (во сите случаи: *сѝред, здрел, ѝраздна*);
- наставката цки наместо ски (*македонцки, балканцки*).

На морфолошки план инсистира на:

- наставката -т во трето лице еднина сегашно време: *ѝребиӣ, мислӣӣ, значӣӣ*, исто и кај формите од помошниот глагол *је̄ӣ, се̄ӣ*).

Мисирков го прифаќа кирилското писмо и составува македонска азбука врз современи принципи. Во македонската кирилица тој воведува неколку нови графеме: *і, к', г', н', л'*, со кои таа се разликува од другите кирилски писма. Исто така, во согласност со фонетскиот правопис инсистира на бележење на едначењето по звучност.

Во лексиката, и особено **во зборообразувањето**, инсистира на народна лексика и на живи зборообразувачки модели: *дележ, ѝродолжаач, оѝӣӣуачка* и слично.

Мисирков во книгата „За македонцките работи“ теориски ги изложи погледите за оформување на македонскиот литературен јазик и практично ги разработи своите ставови. Неговиот јазик, всушност, е нормиран јазик и претставува солидна основа за дефинитивното нормирање на македонскиот јазик и за неговата кодификација.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

Поделбата на Македонија меѓу соседните држави, по балканските војни, го отежна општествено-културниот и просветно-образовниот живот и ја усложни јазичната ситуација во Македонија. Овој чин има погубно значење за македонскиот народ. Притоа, во периодот меѓу двете светски војни во Македонија, во зависност од нејзината поделба, во официјална употреба се наметнуваат јазиците на соседните држави:

- во јужниот дел (Егејска Македонија) – грчкиот
- во северниот дел (Вардарска Македонија) – српскиот
- во источниот дел (Пиринска Македонија) – бугарскиот.

Овој период се карактеризира со асимилаторска политика на соседните држави кон Македонија и кон македонскиот народ. Ваквата политика не дозволува никакви пројави на македонското национално осознавање, особено до триесеттите години на XX век. Оваа ситуација се подобрува во периодот од триесеттите до почетокот на четиресеттите години, иако се одвива во мошне неповолни историски околности. Македонскиот јазик во текот на целиот овој период е забранет за официјална употреба, во согласност со законските акти на државите во чиј состав влегоа деловите од Македонија. Истовремено се врши целосно фалсификување, преку присвојување (во српската и во бугарската наука) или уништување (во грчката) на македонската национална историја, литература и култура, па и на географијата: се брише дури и географското име Македонија и се заменува со Јужна Србија или Вардарска Бановина за делот под српска власт и со Северна Грција за делот под грчка власт, додека бугарската администрација за целата македонска територија го употребувала името југозападна Бугарија.

Најостри мерки против македонскиот народ се спроведуваат во Егејска Македонија, во составот на Грција: со закон се забранува македонскиот јазик, дури и за домашна употреба, а врз Македонците кои не го почитувале овој закон се применувале строги казнени мерки. Ваквата агресивна политика на Грција била поставена и пред Друштвото на народите (највисоката меѓународна организација во тоа време). Под тие притисоци грчката влада пристапила кон изготвување буквар по македонски јазик – *Абецедар* (1924).

Абецедарој содржел куси четива на македонски јазик, наменети за учење на азбуката. Бил напишан на лерински говор, на латиница, но никогаш не нашол практична примена, поради отпорот на грчките власти. И покрај тоа, *Абецедарој* значи официјално признавање на македонското население и на македонскиот јазик, особено пред меѓународната јавност.

Прашањето за отворање македонски училишта во Грција повторно било актуализирано во 1935 година, но не било решено во полза на македонскиот народ.

Во делот од Македонија, во составот на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (подоцна преименувано во Кралство Југославија), во официјална употреба бил наметнат српскиот (односно српскохрватскиот) јазик. Тој бил јазик на администрацијата, на образованието, и се применувал во сите области на јавната комуникација. Македонскиот јазик бил сведен на дијалект за домашна употреба. И покрај тоа, македонскиот јазик наоѓа своја поиздигната употреба под форма на регионална литература.

Македонскиот јазик станува јазик на театарската сцена: се пишуваат и се изведуваат драми на македонски јазик. Оваа форма се сообразувала со театарската традиција да се пишуваат и сценски да се изведуваат фолклорни драми на народен говор на повеќе театарски сцени во тогашна Југославија. Оваа активност во Македонија започнува со драмата *Ленче Кумановче* (1928), подоцна преименувана во *Беѓалка*, од **Васил Иљоски**, напишана на кумановски говор, но е позабележителна со изведувањето на драмата *Печалбари* од **Антон Панов**.

Антон Панов прво го напишал својот текст врз основа на својот роден дојрански говор, но веднаш потоа јазично го преработил на западномакедонско наречје. Со тоа се сообразил со воспоставената практика на издигање на западномакедонското наречје на рамниште на јазик на литературата. На овие заложби се надоврзува и **Ристо Крле** со драмата *Париџе се ошјејувачка*, што ја напишал на западномакедонско наречје врз основа на својот роден струшки говор.

Овие драми го раздвижуваат културниот живот во Македонија меѓу двете светски војни и ја афирмираат употребата на македонскиот јазик. Исто така, во литературните списанија што излегуваат во Скопје на српскохрватски јазик повремено се печатат литературни прилози на македонски јазик.

Книжевни пројави на македонски јазик се остваруваат и во поезијата. Тоа особено доаѓа до израз со објавувањето на *Бели муѓри* (1939) од **Кочо Рацин**. Со излегувањето на оваа книга, официјалната југословенска администрација дефинитивно се соочила со податокот дека македонскиот јазик доживува еманципација на литературен јазик.

Рациновите *Бели муѓри* ја зацврстиле улога на западномакедонското наречје, особено на централните говори, како основа за македонскиот литературен (стандарден) јазик.

Појавата на литературни дела на македонски јазик, исто така, е карактеристична за дејноста на македонската емиграција во Бугарија.

Во Бугарија македонскиот јазик е забранет за официјална употреба, а асимилаторската политика на Бугарија имала цел да го уништи македонскиот национален идентитет. Во овој период Пиринска Македонија претставувала глува провинција во составот на бугарската држава. Македонскиот културен живот во Бугарија доаѓа до израз преку активноста на македонската емиграција во Софија, организирана преку Македонскиот литературен кружок. Меѓу позначајните книжевни појави од овој период се издвојуваат поетските збирки од **Коле Неделковски**: *М'скавици* (1940) и *Пеи по свейој* (1941), напишани на западномакедонско наречје врз основа на велешкиот говор.

Литературните дела меѓу двете светски војни јасно ја потврдија народната основа на македонскиот јазик.

КОДИФИКАЦИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН (СТАНДАРДЕН) ЈАЗИК

Кодификација е официјално озаконување на литературниот јазик и на неговата употреба во практиката.

Таа опфаќа систематизација на задолжителни јазични правила и утврдување на задолжителна јазична норма.

Кодификацијата е значаен чин во историјата на еден народ и се поврзува со решавачките настани со кои се заокружува државноста на една општествена заедница.

Кодификацијата на македонскиот јазик е поврзана со следниве историски настани:

- со решението на Првото заседание на АСНОМ (2 август 1944) за воведување на македонскиот како службен јазик во македонската држава;

- со официјалното усвојување на македонската азбука;

- со официјалното усвојување на македонскиот правопис.

Македонската државност се зацврстува со историските решенија на Првото заседание на АСНОМ. Меѓу тие решенија од особено значење е Решението за воведување на македонскиот литературен јазик како службен во македонската држава:

2 август 1944

РЕШЕНИЕ

На Антифашисткото собрание на народното ослободување на Македонија за заведување на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава.

Чл. 1 Во македонската држава како службен јазик се заведува народниот македонски јазик.

Чл. 2 Ова решение влегува веднага во сила.

Во манастирот „Св. ојнец Прохор Пчињски“ на Илинден 2 август 1944 год.

За Антифашисткото собрание на народното ослободување на Македонија.

Секретар,
Љубомир Д. Арсов, с.р.

Претседател,
Методи Андонов Чендо, с.р.

Исто така, Президиумот на АСНОМ, како највисоко тело на македонската држава, во ноември 1944 година назначил комисија составена од македонски филолози и од општествени дејци кои требало да поднесат предлог за азбука и за правопис на македонскиот јазик.

Првата комисија не ги оформила целосно своите ставови, па, со извесни измени во составот на комисијата, прашањето за азбуката и за правописот се решило во мај 1945 година. Заедно со ова прашање, членовите на Комисијата разгледале повеќе прашања од особено значење за оформувањето на македонскиот литературен јазик. Притоа, се поставиле следниве принципи:

1. Во македонскиот литературен јазик треба да се установаат оние форми од централните говори што во најголем степен ќе ги поврзат сите наши говори и ќе бидат лесно приемливи за луѓето од сите наши краишта.

2. Во македонскиот литературен јазик треба до најголем степен да се изрази неговата народна основа. Речнички на литературниот јазик да се обогатува со зборови од сите наши дијалекти, да се изградуваат нови зборови со живи наставки, и само колку што е потребно да се усвојуваат и туѓи заемки.

3. Македонската азбука треба да биде составена од толку букви колку што има гласови во литературниот јазик. Правилно да се изработи врз фонетскиот принцип.

(Блаже Конески, Граматика на македонскиот литературен јазик, Култура, Скопје, 1982, стр. 56)

Комисијата за азбука и правопис во дефинитивна форма ги формулирала своите ставови во Резолуција, донесена на 3 мај 1945 година. Таа е усвоена на 5 мај 1945 година од Народната влада на Македонија.

Правописот на македонскиот јазик е прогласен на 7 јуни 1945 година.

Кодификацијата на македонскиот литературен (стандарден) јазик, всушност, го утврдува и го озаконува живото зборување на македонски народен јазик, како и активната македонска писмена практика. Таа тргнува од обединувачката и од културната функција на литературниот јазик. Истовремено, претставува свесен и очекуван резултат на заложбите на македонскиот народ за негување на народниот јазик и за негово издигнување на рамниште на литературен (стандарден) јазик.

Вака осмислена, таа ја олеснува стандардизацијата на јазичната норма и нејзиното брзо прифаќање во сите области на официјалната употреба на македонскиот јазик.

Кодификацијата на македонскиот литературен јазик ја одразува македонската јазична практика.

УЛОГАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН (СТАНДАРДЕН) ЈАЗИК

Блаже Конески (1921-1993) има значаен придонес за кодификацијата на македонскиот литературен јазик и за стандардизацијата на литературнојазичната норма.

Во периодот на кодификацијата на македонскиот јазик (1944-1945), Блаже Конески има значајна улога во процесите на функционирање на македонскиот јазик во практиката, и тоа со повеќе трудови за различни прашања од литературнојазичната норма, со своето поетско творештво и со преводната литература.

Улогата на Блаже Конески особено доаѓа до израз во афирмацијата на македонскиот литературен јазик во науката за јазикот. Во тој поглед, од несомнен придонес е издавањето на македонскиот правопис.

Блаже Конески е автор и на обемната *Грамаџика на македонскиот литературен јазик I-II* (1952–1954).

Грамаџиката на Конески е составена од два дела. Во воведот на првиот дел се разработени прашања од развојот на македонскиот писмен јазик во Македонија, со посебен осврт врз најзначајните моменти од развојот на современиот македонски литературен јазик. Првиот дел од грамаџиката го опфаќа делот *За гласовиџе*, во кој е опишан гласовниот систем на македонскиот јазик, и делот *За акценџиџи*, во кој е претставен карактерот на македонскиот акцент.

Вториот дел од грамаџиката носи наслов *За формиџе и нивнаџа употреба*. Во овој дел се опишани зборовните групи во македонскиот јазик, даден е преглед на формите, нивното образување, а особено внимание е посветено на употребата на формите.

Грамаџиката на Конески придонесува за зацврстување на македонската лингвистичка терминологија и ја претставува основата на современата македонска наука за јазикот.

Блаже Конески, исто така, е и редактор на Речникот на македонскиот литературен јазик во три тома (1960-1965). Овој речник одигра значајна улога во практичната примена на македонскиот литературен јазик.

Текстовите што следуваат подолу ја илустрираат употребата на македонскиот народен јазик во втората половина на XIX век во различни области на општење:

во меѓусебното општење:

а) во семејственоџе:

- *Враџи џо назад.*
- *Какооо!*
- *Така.*
- *Јас џо куџиф и нема да џо враџам.*
- *Јас нема да џо носам.* (Прличев, Автобиографија)

б) во различни општествени ситуациџи:

- *Сакаш да седиш у нас, да џе џледам како син?*
- *Сакам.*
- *Со Андроника мој ке ходиш на училишче, со неџо ке се врашчаш, со неџо ке ручаш, со неџо ке сиџеш и џонекоџа ке џо учиш.* (Прличев, Автобиографија)

в) во оиштиниие:

Не може да бидеи друг ден йозгоден за нас ои сегашинов ио еси ои сегашииие времиња. (Воведен збор на Општонародното вонредно собрание на Прилепската општина на 28 јануари 1872 г.)

г) во насџаваија:**– како втор јазик во наставата на други јазици:**

фѣро ѳѣро – донеси вода (Прличев, Автобиографија)

– како мајчин јазик:

– Како се викаи наукаиа иио ни учии да йознаеме небоно и небесиие иела?

– Таја наука се викаи асирономија или звездобројсиво. (К. Шапкарев, Првоначални йознанија за малечки деица)

д) во црквџаија:

Таиоко наш, ичо си на небеси, нека се осветиий иеио йвое, нека дојдии царшиинаиа йвоја, нека се сиории сакаието йвое, како на небеси, и на земи. Лебои наш каиаднешинои дај ни го нам денеска, и осиај ни кабаеиийе наши, како ичо и мие осиааме на кабаеилиије наши, и не внесфи не нам во гибање, ами курйулисај не од лошоио, оии йвоја е царшчинаиа, и силаиа и славиа од Таика, и ои Сина, и свеието Духа сега и секогаш и во векоиие вечни. (охридски запис на Молитвата од втората половина на XIX век)

е) во иечаиош:

Неколку дни пред Хр. св. Воскресение дошло овде известие, да се решело за да дојт Мелетија во епархијата. Тојчас, што чува епархиалните, скокнаа всите малово и големо на нога, да стораат што не се сторило, велеештем кој едно кој друго да стораат, а Мелетија да го неприбираат. (почеток на допис на Д. Миладинов печатен во Цариградски весник, бр 482 од 7 мај 1960 година)

е) во меѓусебнаиа иисмена иреиска:

9-иј Мај 1898г., Солун

Драги ми Деспоте,

Во предговороф на ова писмо ќе те предизвестам, оти ја ќе се помачам да ти пишам, колку је можно на наше наречие,

замествајќи оние речи, кои ја и не знам со блгарски. Шчо да се чинит илака, Деспоте! Нашево наречие, кога можело да диктират на другите славјански наречиа, останало најсиромашко, и као постно питач, да спружвит рака било на блгарското, било на српското па дури и на Руското!

...Да не се лажиш, Деспоте, националниот дух у Македониа до такво дередже денеска е стигнал, штото и сам Иисус Христос ако слезит од небоно не можит да го уверит Македонеца, оти тој је блгарин иљи србин...

(Писмо од Темко Попов, член на Лозарите)

Следниот извадок од учебникот *Крайќа свјашћена исћорија на вейхо- и новозавейнајќа црков* (1857) од Партениј Зографски го објаснува односот на Партениј Зографски спрема јазикот на наставата во македонските училишта, врз основа на:

– употребата на македонскиот народен јазик во учебникот (помош: *црков* се употребува во охридскиот говор, *влегаеиши* во повеќе западномакедонски говори...);

– запознавањето на учениците со црковнословенската лексика (врз примерот *ковчег*) и употребата на црковнословенизмите *повеление* – дозвола, *исћочник* – извор, како и падежната форма *Исћинному Богу*);

– употребата на зборови од други јазици (*којќо*, *којќо* од бугарскиот и *кључ* од српскиот, овде со значење 'извор').

Ное зеде ои Бога пред иојојој повеление за да најраиќ голем кораб, којќо в Свјашћенојќо иисание се викаиќ ковчег, и којќо иребеше да влезеиќ иој, жената му и ироицајќа синови негови с жениице им. Ное, влегаеиши в ковчегојќ, зеде со себе ои иице живоиќни ииќо не можак да живејак во вода, ои секој род ио две. По иеја хваиќи да врнеиќ силен дож бесиресћанно чеириесейќ дни и чеириесейќ ноиќи. Освен иеја сиице иодземни исћочници и кључеви се разврзае, и водајќа, којќо оиќ час на час се креваше иогоре, иојојќи најиосле сиице људи и зверови. В иеја време црковќа Божија се сохрани в семејсћивојќо Ноево, коеќо се клањаше Исћинному Богу.

Издигнувањето на македонскиот јазик на рамниште на јазик на научната литература се покажува и врз примерот на *Боџомилиџе* од Кочо Рацин:

Боџомилиџе

– *Крајџка расџрава оџи исџориаџа македонска* –

II

Најлесно ќе се разбере боџомилсџвоџо ако се разгледа неџоваџа релиџиозна јаџка. Боџомилсџвоџо си беше релиџиозно џечение, но мездрџо му беше социално. Чунки џова џи мина рамкиџе на една верска секџа и се рашири како народно, иџом џи зафана економско-кулџурниџе нужди на народоџи. За да се џојави, боџомилсџвоџо имаше џолеми економско-џолиџички џрчини: се џоџолемо заџрабуење на земјаџа на селаниџе оџи сџрана на феудалнаџа и црковнаџа арисџокраџија, се џоџолеми намеџи оџи државнаџа, а оџи друџа сџрана, моралноџо и џолиџичко џадање на џиа иџо владееле, особено моралноџо џадање во очииџе на народоџи на црковнаџа арисџокраџија.

(мездре – срцевина, основа; чунки – бидејќи)

За време на Втората светска војна во Македонија излегувале над 50 различни весници на македонски јазик. Јазичните особености во следниве примери од македонските весници од овој период сведочат за високиот степен на усовершеност на народниот јазик:

Македонска национална свес и жеља за ослободување џојавује се џрилично доцно у однос на друџи комшиџски народи. (од весникот „Дедо Иван“, 15 септември 1941, Куманово)

Голема будносџи џреба во бурниџе времина коџа се нижаџи ред судбоносни доџаџаји и се решаваџи судбинаџа на малиџе џоробени народи. (Народен глас, бр 4 од 12 април 1942, Прилеп)

Јазичните особености на следните македонски текстови од 1945 до 1950 со современата јазична норма ги илустрираат разликите во јазичната норма на македонскиот литературен јазик. Спореди.

1.

РЕШЕНИЕ

за правописот на македонскиот јазик

На основание чл. 6 и 7 од Законот на народната влада на Македонија, а на предлог на Комисијата за јазик и правопис при Министерството на народната просвета, Министерот на народната просвета го донесуе следното

РЕШЕНИЕ

Чл. 1

Македонскиот правопис, предложен од комисијата за јазик и правопис при Министерството на народната просвета, се приема како официален правопис.

Истиот ќе се отпечати во засебни книшки, како издање на Министерството на народната просвета.

Чл. 2.

Ова решение влегуе во сила со денот на објавуењето

Скопје, 7 VI 1945 год.

Министер на просветата

Н. Минчев, с. р

2.

Како се образуат гласите

При издишуењето белите цигери се стегаат и го исфрлуат воздухот. Воздухот излегуе преку душникот, грлото и устата надвор. Во горниот дел на душникот под „Адамовото јаболко“ се најдуат две набрани кожички — гласилки. Тие од воздухот затреперуат и од нивното треперење се образуе глас, кој што во устата добива полно оформуење како таков. Но може да постане глас и без треперење на гласилките, само со органите во устата, но тој ќе биде незвучен.

(Круме Кепески, *Македонска грамајтика*, 1947)

3.

**МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО НАШИТЕ
СРЕДНИ УЧИЛИШТА**

Наставава на македонски јазик во нашите средни училишта во првите години по ослободувањето имаше голем број недостатоци поради немањето на стручна опрема и искуство во работа на предавачите. Но денеска веќе голем дел од тешкоциите што се среќаваат се пребродени и некои недостатоци отклонети, така што се секава големо подобрување.

(Рада Угринова, *Македонскиот јазик во нашите средни училишта*, *Македонски јазик*, Билтен на Катедрата за македонски јазик, бр. 1, 1950 год.)